

GÜNÜMÜZ GÜRCİSTAN'DA AZERİ TÜRK OKULLARI

AZERBAIJANI SCHOOLS IN TODAY GEORGIA

АЗЕРБАЙДЖАНОЯЗЫЧНЫЕ ШКОЛЫ В ГРУЗИИ

Gülnara GOCAEVA MEMMEDOVA*

Özet

Günümüzde Gürcistan'ın Marneuli, Bolnisi, Dmanisi, Kardabani, Sagareco, vb ilçelerinde yaklaşık 500 bin Azeri Karapapak Türkü yaşamaktadır. Adı geçen bölgelerde Azerbaycan Türkçesinde eğitim veren 125 okul, birkaç Gürcüce–Azerice eğitim veren okul faaliyettedir. Bu makale söz konusu eğitim-öğretim kurumları hakkında resmi, güncel bilgiler sunmak üzere kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gürcistan, Azerice, Gürcüce, okullar

Abstract

The borders in Currently Georgia, on the territory of Marneuli, Bolnisi, Dmanisi, Gardabani, Sagarejo etc. municipalities populated by Azerbaijanis, the number of 125 secondary schools in which teaching is conducted in the Azerbaijani language. This article examines the official statistics on these schools.

Keywords: Georgia, Azerbaijani schools

Резюме

В настоящее время в Грузии, на территориях Марнеульского, Болнисского, Дманисского, Гардабанского, Сагареджойского т.д. муниципалитетов числится 125 общеобразовательные школы, в которых обучение ведется на азербайджанском языке. В данной статье анализируются официальные статистические данные об этих школах.

Ключевые слова: Грузия, азербайджаноязычные школы

Giriş Yerine

Gürcistan, Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında bulunan, Türkiye ile dost olan bir ülkedir. Türkiye'nin de, Azerbaycan'ın da hemen yanı başında bulunan Gürcistan'da yaklaşık 500 bin Türk bulunduğundan dolayı bizim için stratejik önem arz etmektedir. Gürcistan'da Azerbaycan Türkçesinde kitaplar, gazeteler, dergiler neşrolunmakta, radyolarda programlar yapılmaktadır. Azerilerin yaşadıkları yerleşim yerlerinin hemen hemen hepsinde Azerice eğitim-öğretim gerçekleştirilmektedir.

Gürcistan'da Azerbaycanca eğitimin tarihi burada Türk unsurunun var olma tarihi

* Doç. Dr.; Ardahan Üniversitesi; Gürcistan uyruklu; gulfara59@gmail.com

kadar eskidir. Konuyla ilgili Gürcistanlı, Azerbaycanlı, Türkiyeli bilim insanlarından Emrulla Paşaev, Zahit Karalov, Nevruz Bayramov, Şureddin Memmedli, Osman Mert, Selman Pirmemmedoğlu, Şefika Zülfükarova, Ebdüleli İbrahimsoy ve s. (Karalov 1993) (Gocaeva 2002) (Pirmemmedoğlu 2002) (İbrahimsoy 2002) (Mert 2004) (Memmedli 2006) (Bayramov 2009) (Paşaev 2012) bilim insanlarının yapmış oldukları çalışmalar vardır.

Günümüzde Gürcistan'da Azerbaycanca eğitim veren okullar hakkında aşağıda bilgiler sunacağız.

1. Konuya İlişkin Günümüz İstatistik Bilgileri

Gürcistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın resmi internet sayfasından aldığımız şehir ve ilçelerdeki okullara ilişkin istatistik bilgileri alfabetik sıraya göre aşağıda verilmiştir.

(http://catalog.edu.ge/index.php?module=school_info&page=detals&school_id=18)

<i>şehir / il</i>	<i>ilçe</i>	<i>yerleşim yeri</i>	<i>açılış yılı</i>	<i>öğrenci sayısı</i>	<i>öğretmen sayısı</i>
Tiflis		Tiflis 64	1960	100	15
		Tiflis 73	1847	186	22
Kahet	Lagodeh	Genceli	1969	535	45
		Kabal 1	1924	460	45
		Kabal 2	1970	430	37
		Karacala	1960	297	32
		Uzuntala	1960	248	26
	Sagareco	Düzeğrem	1921	337	21
		Lembeli	1925	930	73
		Muğanlı	1918	212	19
		Yor Muğanlı	1920	1206	74
	Telav	Karacala	1886	805	58
Kvemo Kartli	Bolnisi	Akaurt	1922	133	35
		Arıklı (Nahiğur)	1901	545	53
		Bolnis-Kepenekçi 1	1917	490	86
		Bolnis-Kepenekçi 2	1968	237	31
		Darbaz	1919	151	22
		Fahralı (Talaver) 1	1919	331	45
		Fahralı (Talaver) 2	1931	181	23
		Gülüver (Geda)	1930	126	27
		Hasanhocalı (Hidiğur)	1926	87	20
		İmirhasan (Savanet)	1921	195	29
		Koçulu (Çapala)	1921	229	37
		Kolagir (Tsurtav)	1921	257	34
Koşakilse (Arkevan)	1924	136	50		

	Muğanlı (Parız)	1921	101	19
	Mühren (Daštoğullar)	1924	174	25
	Muşevan (Deller)	1931		
	Saraçlı (Mamut)	1919	124	31
	Tamaris	1995	266	23
	Zol Güveç	1923	222	33
Çalka	Ercivan Sarvan	1920	73	18
	Tecis	1912	47	7
Dmanisi	Aşağı Karabulak	1930		
	Az-Kekliğen	1930	30	14
	Bezekli	1930		
	Dağ Arıklı	1926	95	18
	Dağ Kızılhacılı	1920	53	14
	Hamamlı	1922	179	21
	Kirovis (İpnar)	1929		
	Kamerli	1922		
	Kamışlı	1921		
	Kızılkilse	1930	44	14
	Lök Candar	1917		
	Oruzman	1922	180	23
	Pantiani	1926	38	13
	Seferli	1927		
	Tunus	1937	49	12
	Yakuplu	1921		
Yırğançay	1923	441	33	
	Yukarı Karabulak	1921		
Kardabani	Ak Tekle	1919	137	33
	Aşağı Kepenekçi	1938	48	14
	Candar	1922	248	22
	Kalinino	1933	267	29
	Kara Tekle	1919	222	30
	Karacalar	1920	655	47
	Kardabani 3	1919	785	56
	Kardabani 4	1968	811	55
	Kardabani 6	1938	90	16
	Kosalı	1918	990	77
	Nazarlı	1962	518	49

	Poniçala (Soğanlı)	1920		
	Sertçala Muğanlı	1913	510	54
	Tazekent	1968	70	19
	Vahtangisi 2	1968	144	17
Marneuli	Ağkula	1968	5	6
	Ahlilele	1936	125	19
	Akmemmedli	1934	379	61
	Alget 1	1910	450	54
	Alget 2	1968	204	33
	Alget 3	1975	81	19
	Alget Lisesi	1995		
	Araplı	1920	308	42
	Aşağı Saral	1919	156	28
	Azizkent	1924	434	54
	Baydar	1921	144	32
	Baytallı	1935	44	19
	Beyterefci	1935	61	17
	Büyük Beyler	1968	70	16
	Büyük Muğanlı	1922	174	24
	Candar	1922	292	28
	Demye Görarkı	1923	221	27
	Güllübağ	1968	16	12
	Hallavar	1924	30	13
	Hancıgazlı	1938	46	14
	Huldere	1968	147	23
	İlmezli	1924	162	27
	İmir	1935	133	19
	Kaçagan 1	1919	215	30
	Kaçagan 2	1968	101	27
	Kasımlı	1924	363	41
	Kepenekçi	1938	162	24
	Keşeli	1926	660	55
	Kireç Muğanlı	1923	189	25
	Kırıklı	1923	167	21
	Kirovka	1968	72	20
	Kızılhacılı 1	1877	451	47
	Kızılhacılı 2	1968	109	18

		Kosalı	1921	412	48
		Kullar	1968	183	36
		Kurtlar	1920	223	33
		Lecbeddin	1921	133	28
		Marneuli 3	1953	534	63
		Marneuli 7	1900	111	26
		Marneuli 8	1930	355	43
		Marneuli Çağlar	2001	130	20
		Mollaoğlu	1936	220	31
		Sabirkent	1927	427	51
		Sadaklı 1	1903	717	71
		Sadaklı 2	1968	886	64
		Şulaver 2	1968	310	26
		Taştepe	1952	141	23
		Tazekent 1	1924	75	17
		Tazekent 2	1953	401	49
		Tekeli	1923	236	36
		Üleşli	1925	94	19
		Yukarı Saral	1935	123	32
	Tetritzğaro	Kosalar	1925	77	16
	Rustavi	Rustavi 18	1958	528	42
		Rustavi Çağlar	2000	420	56
Msheta Mtianet	Msheta	Mshaldidi	1933	66	14
		Mühren	1933	59	4
Şida Kartli	Kaspi	Ferma	1933	263	22
		Tatuşağı (Sakadigia)	1930	171	22

2. İSTATİSTİK VERİLERDEN ÇIKAN SONUÇLAR

Yukarıdaki istatistik katalogdan anlaşıldığı üzere, Gürcistan'da Azeri çocukların öğretim gördükleri 125 okul faaliyettedir¹.

Gürcistan'da Azerice eğitim-öğretim veren okullardan 100 yılını tamamlamış olan okullar şunlardır:

1847, Tiflis

1877, Kızılhacılı

1886, Telav Karacala

¹ Gürcistan'da Azerbaycan dilli okulların açılış tarihleri, faaliyetleri hakkında *Gürcistan Azerbaycanlılarının Eğitim Tarihi* kitabımızda (Gocaeva 2002) kapsamlı bilgiler yer almaktadır.

- 1900, Sarvan
- 1901, Arıklı
- 1903, Sadaklı
- 1910, Görarkı
- 1912, Tecis
- 1913, Sertçala Muğanlı

Azeriler için Gürcistan'daki okulların en eskisi *Tiflis Şehir* okuludur.

Kafkas'yada Türklerden ötürü açılan yeni tipli birincil okul olan Tiflis Aliye (Şii mezhep) okulu 12 Aralık 1847 tarihinde Şah Abbas Mescidi önündeki mescit evinde elli öğrenciyle eğitime başlamıştır. Okulun açılış töreni hakkında matbuatta rapor yayınlanmıştı. Yerel gazetede okul “Güney Kafkasya'da ilk Müslüman okulu” diye nitelendirilmiş, ülkeye faydası olacağı yazılmıştı (Kavkaz, 1847, 51: 2).

Daha sonra da Ömeriye (Sünni mezhep) okulu açılmıştır. Aliye Okulu Tiflis'teki Aliye Mezhep Mescidi'nin bünyesinde, Ömeriye Okulu Tiflis'teki Ömeriye Mezhep Mescidi'nin bünyesinde yer almıştı.

Bu okullarda Azerbaycan Türkçesi, Farsça, Arapça, Rusça, Coğrafya, Tarih, Matematik, Rus Kanunculuğu, Mahkeme Yapısı ve Kuralları, Hüsnühat, Kuran, Şeriat derslerine saatler ayrılmıştı.

Bu okullarda Doğu bilimci Nikolay Hanikov, İvan Qriqoryev, şair, âlim Fazilhan Şeyda, ünlü tiyatro yazarı Mirza Fethali Ahundzade, Ahund Mustafa Talipzade, Paşa Hesensbeyov, Bahşeli Muharrembeyov, Tehmas Kulubeyov, müftü Hüseyin Efendi Kayıpzade, Zarif Şerifov, Eleddin Sübhankulov, Halay İsmailov, Samet Kayıbov müdürlük, öğretmenlik yapmışlardır. Tiflis Aliye, Ömeriye okullarının mezunlarından ünlü gazeteci Ahıskalı Ömer Faik Numanzade, ünlü Türkçü, Turancı şair Alibey Hüseyinzade, yazar, şair Abdullah Şaik, maarif teşkilatçıları Samet Hacıalizade, Memmed Memmedov, Mirza Rıza Alizade, ünlü besteci Üzeyir Hacıbeyli'yi hatırlayabiliriz.

Borçalı bölgesinde ilk açılan okul *Kızılhacılı* okuludur. 1877 yılından faaliyet gösteren bu okulda ilk yıllarda Ahıska Gürcülerinden Miheil Melikidze, Kızılhacılı sakini Molla Cafer Ahundov, Halay İsmailov, Bahşeli Muharrembeyov, ünlü siyaset adamı, yazar Neriman Nerimanzade, Alimirza Nerimanov, Ziyad Şerifov, Memmed Bey Ağalarov öğretmenlik yapmışlardır.

Gürcistan Türkleri arasında ikinci dünyevi okul Borçalı'dan uzakta – Telav bölgesinde *Karacala* köyünde 1886 yılında açılmıştır. Okulun ilk öğretmenleri Kıyas Sofuyev, semineryum (darül-muallimin) mezunları Hüseyin Efendi, Mirza Cafer Kasimov, Mirza Rıza Alizade, Mir Seyfeddin Seyyidov, Nadir Mağbaliev olmuşlar.

Sarvan okulu 1 Eylül 1900'de faaliyete başlamıştır ve okulun ilk öğretmeni Habip Alizade'dir.

Ahıska ve Ahılkelek bölgelerinde Türklerin yaşadığı köylerden 1881 yılında *Azgur'da* ve *Okam'da*, 1885'te *Hirtız'da*, 1895'te *Adıgün'de*, 1897 *Varhan'da*, *Oşora'da*, *Sinis'te* okullar açılmıştır.

1901 yılında *Arıklı* okulunun temeli atılmıştır. Bu okulda semineryum mezunu Hüseyin Efendi öğretmen olarak atanmıştır (GMA 422/1/7164: 118).

Sadaklı okulu 3 Kasım 1903 tarihinde açılmıştır. Bu okulda görev yapan ilk öğretmenler Kulam Vahapov, Molla Pirmemmed Ayvazov, Rüştü Bey Naimbeyzade-Avalov, Seyfeddin Nesibov, Osman Nesibov'dur.

Görarkı okulu 1910 yılında açılmıştır (GMA 422/10540: 86). 1918 yılına kadar Osman Nesibov, Seyfeddin Nesibov, Molla Hasan Hümbetoğlu, Molla Bağır, Hasan Bey Şıklı öğretmenlik ve müdürlük yapmışlardır.

1 Kasım 1912'de açılmış olan *Tecis* okulu (GMA 428/2/54: 97) eğitime seminaryum mezunu Ziyad Şerifov ile başlamıştır.

1913 yılından Karayazı bölgesindeki Sertçala nahiyesindeki *Kabırlı-Muğanlı* köyünde teşkil edilmiş okulu yerel öğretmenler Hesenpaşahan Yunuszade, Meşhedî Sadık, Yahya Kacirov, vb ayakta tutmuşlardır (GMA 422/2/4711: 5a, 42a)

Aynı zamanda *Bolnis-Kepenekçi* (1917), *Lök Candar* (1917), *Kacalar Kosalı* (1918), *Aktekle* (1919), *Aşağı Saralı* (1919), *Darbaz* (1919), *Kaçığın* (1919), *Karatekle* (1919), *Karayazı* (1919), *Fahralı* (1919), *Saraçlı* (1919), *Ercivan-Sarvan* (1920), *Dağ Kızılhacılı* (1920), *Yor Muğanlı* (1920) okulları da eski eğitim kurumlarındadır.

Gürcistan'da Azeri çocukların eğitim aldıkları 125 okulun çoğu Türklerin en yoğun bulunduğu *Kvemo (Aşağı) Kartlı* ilindedir. Burada 109 okul vardır. Okullardan 10 tanesi *Kahet* ilinde, 2'si *Msheta Mtianet* ilinde, 2'si *Şida (İç) Kartlı* ilinde, 2'si *Tiflis'te*, 2'si ülkenin dördüncü büyük şehri *Rustavi'dedir*.

İlçelerin içinde en çok okul nüfusun % 80'ini Azerilerin oluşturduğu *Marneuli* ilçesindedir. Burada 52 okul vardır. Bunun yanında 19 okul *Bolnisi* (Boluz) ilçesinde, 18 okul *Dmanisi* (Başgeçit) ilçesinde, 15 okul *Kardabani* (Karayazı) ilçesindedir. Ayrıca 5 okul *Lagodeh* ilçesinde, 4 okul *Sagareco* (Karaçöp) ilçesinde, ikişer okul *Çalka* (Parmaksız), *Msheta*, *Kaspi* ilçelerinde, birer okul *Tetritzgaro* (Akbulak), *Telav* ilçelerindedir.

En eski okullar Tiflis şehrindeki, Kızılhacılı, Telav Karacala, Sarvan, Arıklı, Sadaklı, Görarkı (Alget), Tecis, Sertçala-Muğanlı köylerindeki okullardır.

İstatistik verilere göre, Gürcistan'daki ortaokullarda 29.921 Azeri öğrenci kayıtlıdır.

Okulların öğrenci sayıları aşağıda sırasıyla verilmiştir:

Yor-Muğanlı okulu	1206 öğrenci
Karayazı-Kosalı okulu	990 öğrenci
Lembeli okulu	930 öğrenci
Sadaklı 2 sayılı okulu	886 öğrenci
Kardabani 4 sayılı okulu	811 öğrenci
Telav Karacala okulu	805 öğrenci
Kardabani 3 sayılı okulu	785 öğrenci
Sadaklı 1 sayılı okulu	717 öğrenci
Keşeli okulu	660 öğrenci
Karayazı-Karacalar okulu	655 öğrenci
Arıklı okulu	545 öğrenci
Genceli okulu	535 öğrenci

Marneuli 3 sayılı okulu	534 öğrenci
Rustavi 12 sayılı okulu	528 öğrenci
Poniçala (Soğanlık) okulu	525 öğrenci
Nazarlı okulu	518 öğrenci
Sertçala-Muğanlı okulu	510 öğrenci
Bolnis-Kepenekçi okulu	490 öğrenci
Kabal 1 sayılı okulu	460 öğrenci
Kızılhacılı 1 sayılı okulu	451 öğrenci
Alget 1 sayılı okulu	450 öğrenci
Yırğançay okulu	441 öğrenci
Azizkent okulu	434 öğrenci
Kabal 2 sayılı okulu	430 öğrenci
Sabirkent okulu	427 öğrenci
Rustavi Çağlar okulu	420 öğrenci
Kürüstü Kosalı okulu	412 öğrenci
Tazekent okulu	401 öğrenci

Yukarıdaki verilere göre, en büyük okul Karaçöp bölgesindeki *Yor-Muğanlı* okuludur. Gazah Abdullayev'in müdürü olduğu bu okulda 21 tane sınıf ve 74 öğretmen bulunmaktadır.

Kısmen çok sayıda öğrenci kapasitesine sahip okullar arasında Kardabani ilçesi *Kosali*, Sagareco ilçesi *Lembeli*, Marneuli ilçesi *Sadaklı 2 sayılı*, Kardabani şehir *4 sayılı*, Telav ilçesi *Karacala*, Kardabani şehir *3 sayılı*, Marneuli ilçesi *Sadaklı 1 sayılı* okulları da seçilmektedir.

Üç yüz ile dört yüz arası öğrencisi bulunan okullar şunlardır: Akmemmedli (379), Kasımlı (363), Marneuli 8 sayılı (355), Düzeğrem (337), Fahralı 1 (331), Şulaver 2 (310), Araplı (308).

Okulların çoğu gerekli görsel-işitsel donanımlara sahiptir. Çoğunda spor sahaları, büfeler, kütüphane, internet bağlantılı bilgisayarlar, yansıtıcılar, laboratuvarlar vardır. Her yıl birinci sınıf öğrencilerine Gürcistan devletinin hediyesi olarak tablet-bilgisayarlar sunulmaktadır. Öğretim sürecinde Tiflis'in, kısmen de Bakü'nün yayınevlerinde hazırlanmış ders kitaplarından, ders araçlarından yararlanılmaktadır.

Gürcistan'da toplam 3578 Azeri öğretmen vardır.

Öğretim yöntemleri ve girişimcilikleriyle şöhret kazanmış, “*Gürcistan'ın emektar muallimi*” onursal unvanlarını kazanmış öğretmenlerden Abbas Gocaev, Abdulla Mustafaev, Aslan Mansırov, Celal Musaev, Celal Yedigârov, İdris Çırpanlı, İskender Mursakulov, İsmail Ekberov, İsmail İsmailov, Mustafa Aslanov, Roza Hudaeva, Rövsen Hüseyinov, Sadık Süleymanov, Sedi Mikiev ve başkalarını saygıyla hatırlıyoruz.

Günümüz okul müdürlerinden bazıları şunlardır: Adil Şerifov, Ahmet Hacıev, Ahmet Nağiev, Astan Çerpanov, Asya Nesibova, Avtandil Memmedov, Ayet Göyüşov, Ayna Karakaşova, Azat Göyüşov, Azer Aliev, Azer Haydarov, Baheddin Hasanov, Bayram Ahmedov, Behram Sadıkov, Böyükkişi Veliev, Cümşüd Gülmemmedov, Dilsuz Culfaev,

Dursun İsmailov, Ebülfet Paşaev, Ekber Veliev, Elhan Abdullaev, Elman Ceferli, Elnara Memmedova, Elşad Hüseyinov, Elza Aşırova, Eşref Tükenov, Feremez Celilov, Flora Neymetova, Gülebatın Memmedova, Gülnara Darğallı, Halit İbadov, Hamlet Yusubov, Hidayet Göyüşov, Hümbet Hüseyinov, İlyas İlyasov, İmdat Mustafaev, İmran Seferov, İsahan Aliev, İsmail Ferecov, İsmail Hosrov, Kazah Abdullaev, Kıyas Abuzerov, Kıyas Bedelov, Lalezar Nesibova, Mahmut Mehdiiev, Mahmut Nesibov, Mehemedeli Kurbanov, Muharrem Halilov, Mihman Musaev, Memmed Yüzbaşov, Masım Ayvazov, Mevlud Memmedov, Musa Ömerov, Musa Yusufov, Müseyip Hümbetov, Nofel Aliev, Nureddin Abbasov, Nureddin İsmailov, Ramiz Memmedelizade, Ramiz Ramazanov, Sarvan Memmedov, Selman Pirmmedoğlu, Seyyat Halilov, Sövdali Aliev, Şahali İsmailov, Şahismail İslamov, Şahveled Nebiev, Tahir Genceyev, Temraz Kurbanov, Vahit İbrahimov, Zabit Hüseyinov, Zahir Hüseyinov, Zakir Memmedov, Zal Veliev, Zamil Memmedova, Ziyeddin Seferov.

Gürcistan'daki Azerbaycan okullarının son dönem mezunları en çok başkent Tiflis'teki İvane Cavahişvili Devlet Üniversitesi'nde, İlya Devlet Üniversitesi'nde, Tıp Üniversitesi'nde, Teknik Üniversitesi'nde, kısmen de diğer üniversitelerde eğitim-öğretim görmektedirler. Gürcistan üniversitelerinde tam devlet teminatıyla eğitim gören Azeri talebelerin sayısı bini aşkındır.

Borçalı kökenli öğrenciler Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde de vardır. İstanbul Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Medeniyet Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Başkent Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Konya Selçuk Üniversitesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Kars Kafkas Üniversitesi, Ardahan Üniversitesi, Trabzon Karadeniz Teknik Üniversitesi, vb üniversiteler belli sayıda Borçalılı öğrencilerin diploma aldıkları veya şimdi eğitimlerini devam ettirdikleri üniversitelerdir.

SONUÇ

a) Gürcistan'da Azeriler toplum içinde toplum, dil içinde dil, din içinde dil beslemektedirler. Onların kendi var oluşlarının en görsel kanıtı ana dilinde eğitim-öğretim veren okullardır.

b) Bu okulların önemi o kadar büyüktür ki, eğitim-öğretim kurumları statüsü yanında, hem de kültür merkezi, müze, etnik, toplumsal dayanışma merkezleri olarak değerlendirilmektir.

KAYNAKÇA

GMA – Gürcistan Milli Arşivi (საქართველოს ეროვნული არქივი), fon 422, dosya 1/7164

GMA – Gürcistan Milli Arşivi (საქართველოს ეროვნული არქივი), fon 422, dosya 10540

GMA – Gürcistan Milli Arşivi (საქართველოს ეროვნული არქივი), fon 422, dosya 2/4711

GMA – Gürcistan Milli Arşivi (საქართველოს ეროვნული არქივი), fon 428, dosya 2/54

Kavkaz 1847, (Кавказ), gazete, sayı 51, Tiflis (Gürcistan Milli Kütüphanesi Arşivi, 46)

http://catalog.edu.ge/index.php?module=school_info&page=detals&school_id=181
– საგანმანათლებლო დაწესებულებების კატალოგი (Genel Eğitim Okullarının Katalogu) (erişim: 11.11.2015)

GOCAEVA Gülnara (2002), *Gürcistan Azərbaycanlılarının Eğitim Tarihi: Yüz Yaşlı Mektepler*, Qlobal Print yayınları, Tiflis

İBRAHİMSOY Ebdüleli (2002), *Karayazı'da Maarifçilik Harekâtı*, Tiflis

KARALOV Zahit 1993, “Borçalı'da Maarifin İnkişafı”, *Borçalı*, dergi, 1, Bakü

MEMMEDLİ Şureddin (2006), *Gürcistan Azərbaycanlıları*, Kalori yayınları, Tiflis

MERT Osman (2004), “Gürcistan (Borçalı) Karapapakları-Terekemelerinin Eğitim Tarihine Dair”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 11/2, Erzurum

PAŞAEV Emrulla (2012), BAYRAMOV Nevruz, GOCAEVA Gülnara, *Gürcistan'da Azərbaycan Mektepleri*, Tiflis

PİRMEMMEDOĞLU Selman (2002), *Üç Asrın Yol Yoldaşı, Tiflis Azərbaycan Mektebi – 100*, Tiflis

www.borchali.net (erişim: 11.11.2015)

www.borchali.sayt.ws (erişim: 11.11.2015)